

KONSULTACIJOS. PASTABOS. DISKUSIJOS

R. MIRONAS

KAS YRA VĒDAI

Indų kultūros ir religijos šaknys yra Vėduose. Vėdai — labai gausi religinė, mitologinė, filosofinė ir mokslinė literatūra, kurią daugelį šimtmečių kūrė iš šiaurės į Indiją išibrovę ārijai (*āryas* — kilmingas, gerasnis, garbingas¹), gentys, kalbėjusios indoeuropietišku dialektu. Tos gentys arba pavergė, arba į Indostano pusiasalio pietus nustūmė ankstyvesnius (daugiausia *dravidų* kilmės) Indijos gyventojus, kuriuos vadino *dāsijais* (*dāsūs* — priešas, netikėlis, barbaras).

Nuo neatmenamų laikų indai pasidalijo į keturias pagrindines kastas (*varnas* — spalva, išvaizda). Trys aukštesniosios buvo arijų, laisvųjų žmonių kastos, jungusios atėjūnų iš šiaurės palikuonis, ketvirtąją sudarė pavergtieji dasijai, o taip pat iš mišriųjų vedybų gimusieji žmonės.

Aukščiausiąją kastą sudarė *brahmānai*, indų tradicinės religijos šeiminkai, „dievai tarp žmonių“, sukūrę ir ilgus amžius Indijoje išlaikę teokratinę santvarką. Šio kunigų luomo atstovų būkštavo ir klausė net galingi karaliai.

Antroji kasta jungė *kṣātrijus* — kilminguosius karius, pasaulietinės valdžios atstovus. Iš šios kastos kildavo karaliai. Brahmanai ir kṣatrijai dažniausiai gerai sugyvendavo, sutartinai valdydami ir eksploatuodami kitų kastų žmones.

Trečioji kasta, kurią sudarė žemdirbiai ir pirkliai, vadinosi *vaiśijai*. Brahmanai, kṣatrijai ir vaiśijai buvo vadinami „du sykiu gimusiais“ (*dvijas*). Šių trijų kastų jaunuoliai „antrą kartą gimdavo“ per tam tikras apeigas, kada juos pašventindavo laisvojo žmogaus gyvenimui.

Paskutiniąją, paniekintųjų, kastą sudarė *śūdrāi*, dirbusieji pačius nešvariausius darbus. Jie neturėjo teisės dalyvauti kitų kastų religiniame gyvenime, turėjo savas, kitų kastų niekinamas, apeigas.

Vėdai yra brahmanų kūriny.

Sanskrito žodis *vēdas* iš pradžių reiškė žinojimą, pažinimą. Ilgainiui tas žodis induose įgijo specifinę reikšmę — „šventasis žinojimas“, paskui

¹ Skliausteliuose pažymėta sanskritiškas žodis ir jo reikšmė.

juo buvo apibūdinami indų religiniai raštai, per kelis šimtmečius susikaupusi gausi literatūra, kurią galima suskirstyti į tris rūšis. Vėdus sudaro:

1) *sámhitos* — himnų (*rič*), magiškųjų formulių (*jádžus*), liturginių melodijų (*sāma*) ir maldų-burtų (*athárva*) rinkiniai,

2) *brāhmaṇai* — religinių apeigų komentarai, daug žinių duoda ir apie indų mitologiją,

3) *arāṇjakai* — „apmąstymai giriose“ ir *upanishādos* — „slaptieji apreiškimai“. Ši pastaroji vėdų rūšis yra primityvioji, *vėdiškoji* indų filosofija.

Vėdais siaurąja to žodžio prasme yra vadinamos samhitos. Tai *Rig-Vėdas*, *Jádžur-Vėdas*, *Sāma-Vėdas* ir *Athárva-Vėdas*.

Seniausias ir literatūriniu atžvilgiu įdomiausias yra Rig-Vėdas. Jis, atrodo, yra seniausias visų indoeuropiečių literatūros paminklas. Buvo indologų, kurie tvirtino, kad Rig-Vėdo himnai buvo sukurti net prieš 5000—8000 metų, tačiau kiti mano, kad jie sukurti prieš 3200—3000 metų.

Rig-Vėdo himnai buvo pradėti kurti dar tais laikais, kai indai ir iraniečiai sudarė vieną etninę grupę. Tai rodo nuostabūs seniausio iraniečių religinio kūrinio *Avėstos* ir Rig-Vėdo sutapimai. Eiliuotoje Rig-Vėdo kalboje esama daug sakinių, kuriuos, nepaisant tam tikrų vėlesnio laikotarpio fonetikos skirtumų, be jokio vargo galima pažodžiui išversti į Avėstos kalbą, griežtai išlaikant ne tik tas pačias gramatines formas, bet ir tą patį skiemenų skaičių bei metriką. Lygiai taip ir ištikus Avėstos himnūs galima išversti į vėdiškąją sanskritą. Vėduose ir Avėstoje esama daug tų pačių, indams ir iraniečiams bendrų, panašiai garbinamų dievų.

Rig-Vėdas yra 1028 religinių himnų (*rič*, *sūktam*) rinkinys. Šių himnų kalba yra eiliuotas vėdiškasis sanskritas. Visi Rig-Vėdo himnai sudaro 10 552 strofas (*mantrūs*), turinčias dažniausiai po keturias eilutes. Vadinasi, Rig-Vėdas savo apimtimi prilygsta abiem Homero poemoms.

Rig-Vėdas yra tas šaltinis, iš kurio galima pažinti primityviausią arijų religiją, mitologiją, kosmogoniją, filosofiją, o iš dalies ir socialinį gyvenimą. Literatūrinė visų jo himnų vertė nėra vienoda. Rig-Vėde esama tokių vietų, kurių poezijos grožis prilygsta pasauliniams religinės lyrikos šedevrams, esama ir visai nuobodžių, pilkų eiliuotos prozos banalybių. Kiekvienas himnas turi tradicijos nurodomą autorių. Tie autoriai — dainiai-išminčiai (*rišiai*) — himnus buvo „matę“, kaip kokias būtybes, ir paskui atkūrę juos eilėmis.

Išreiškdami piemenų genties dainiaus-žyvio lyrines nuotaikas, Rig-Vėdo himnai teikia daug žinių ir apie turtingą indų mitologiją. Jų religija yra margasis politeizmas, gerokai primenąs graikų politeizmą. Religijos istorijai Rig-Vėdas yra labai svarbus.

Vėduose esama trisdešimt trijų dievų. Dangaus dievai yra *Djaus* (*Dyáus*; etimologiškai šis vardas tolygus graikų Dzeusui), *Vārunas* ir *Mītras* (dažniausiai minimi drauge), *Sūrjas*, *Savitāras*, *Pāšanas*, dvyniai *Ašvinai*, *Ūšasa* (Aušra), *Rātrė* (Naktis). Atmosferos dievams priklauso *Iñdras* (galingas kovotojas, demonų sunaikintojas), *Āpam Napātas* (Vandenų sūnus), *Rūdras* su savo sūnumis *Mārutais*, *Vājus* (Vėjas), *Párdžanjas* (Perkūnas) ir *Āpos* (Vandens srovės). Žemės dievai yra *Prithivė* (Žemė), *Āgnis* (Ugnies dievas, aukuro ugnies personifikacija). Esama ir abstrakčių dievybių. Tai *Dhatāras* (Kūrėjas), *Pradžāpatis* (Kūrimo viešpats), *Tvaštāras* (Menininkas), *Mañjas* (Pyktis), *Āditis* (Išlaisvinimas iš skausmų ir nuodėmių). Minimos žymesnių dievų žmonos: *Agnājė* („Agnienė“), *Indrānė* („Indrienė“), *Varunānė* („Varnienė“). Dievų priešai yra demonai, kurių smarkiausi esą *Vritras* ir *Vālas*.

Daugelio Rig-Vėdo strofų vėlesnės kartos ėmė nebesuprasti, todėl jau VI a. pr. m. e. atsiranda Rig-Vėdo komentatorių. XIV a. *Sājanas* parašė pilną viso Rig-Vėdo komentarą, kuriuo vėliau naudojosi pirmieji Rig-Vėdo vertėjai į Europos tautų kalbas.

Kai XVIII a. pabaigoje su Rig-Vėdu kiek susipažino Europa, jis buvo priimtas lyg visų tautų istorijos pirmosios fazės apraiška. Rig-Vėdu Europoje nepaprastai žavėtasi visą romantizmo epochą.

Pirmuoju Europos vėdistu tektų laikyti anglą Dž. Kolbruką (J. Colebrooke), kuris dar 1805 metais buvo perskaitęs visą, iki tol Europoje dar nepublikuotą Rig-Vėdą. XIX amžiaus pirmojoje pusėje prancūzas E. Biurnufas (E. Burnouf) Paryžiuje buvo įkūręs pirmąją Europoje vėdistimo mokyklą. Jos mokinys vokietis R. Rotas (R. Roth) vėdų tekstus ėmė aiškinti, remdamasis lyginamojo kalbų mokslo rezultatais.

Tradiciiniame Rig-Vėdo himnų aiškinime perversmą padarė prancūzas A. Bergenis (A. Bergaigne). Jis įrodė, kad himnai, kurie anksčiau buvo laikomi spontaniško gamtos jėgų garbinimo giesmėmis, iš tikrųjų reiškia jau apeigomis apkrautą, žynių kastos pertvarkytą religiją. Išsvajotas primityvusis Rig-Vėdo žmogus išnyko, užleisdamas vietą formalinio kulto tarnui.

Štai himnas² Višnui, kuris Rig-Vėde yra tik antraeilė dievybė.

Rig-Vėdas, I, 154

1. Aš ketinu žygius dainuoti Višno,
Kuris padangę plačią išmatavo,
Kuris parėmė būstinę aukščiausią,
Vos triskart žengęs, dievas plačiažengis.

² Iš sanskrito kalbos išvertė šio straipsnio autorius. Originalas knygoje: *Theodor Aufrecht, Die Hymnen des Rigveda*, Berlin, 1955.

2. Dėl tų jo žygių garbinamas Višnas,
Kaip tas žvėris, kur kalnuose klajoja,
Nes juk tarp jo trijų plačių žingsnių
Kiekvienas gyvis džiaugiasi gyvendams.
3. Lai ši giesmė jausmingoji pas Višną,
Kalnų tą jautį plačiažengį, eina!
Jis šią sodybą, praplėstą tolybėn,
Trimis tik žingsniais vienas išmatavo.
4. Tarp šių trijų medaus pilnų jo žingsnių
Be baimės džiaugias tvariniai laimingi.
Tai jis, kurs dangų ir šią plačią žemę
Trejopai viens palaiko ir apsaugo.
5. Tad noriu mielą jo pasiekt buveinę —
Dievams ten brangūs džiaugiasi žmoneliai. . .
Juk Plačiažengiui taip jinai pritinka!
Medaus šaltinis — trečias Višno žingsnis.
6. Nueit pas judu trokštame gyventi,
Kur karvės ganos žvalios, puošnaragės.
Nes ten, išties, to plačiažengio jaučio
Aukščiausias žingsnis nuolat spindi žemei.

O štai vienas iš vėlesniųjų himnų — pagarsėjęs Kūrimo himnas.

Rig-Vėdas, X, 129

1. Nebuvo Nesančio, nei Esančio anuomet,
Nebuvo oro, nei dangaus aukščiausio.
Ką dengė tai? Kas globė tai? Kame tai?
Vanduo ar buvo ten gilus, bedugnis?
2. Mirties nebuvo, Nemirtingo taipgi,
Nakties nebuvo, nei dienos šviesybės.
Be vėjo dvelkė Viena Tai savaimė.
Išskyrus tai, daugiau nebuvo nieko.
3. Pradžioj tamsa vien tik tamsybę slėpė.
Vanduo tai visa buvo neišreikštas.
Kas ruošės būti, ką tuštybė dengė,
Tai viena gimė šilumos galybėj.
4. Ir Geismas ten pradžioj aikštėn iškilo,
Kuris Minties pirmoji sėkla buvo.
Širdy išminčiai, paieškoję, rado,
Kas Esantį su Nesančiu surištų.

5. Ir ištiesė skersai jie savo ryšį.
Viršus ar buvo, apačia ar buvo?
Gimdytojai ir gimdyvės ten buvo.
Aukštai — teikėjai, apačioj — galybės.
6. Kas žino tiesą? Kas ją pasakytų?
Iš kur pasaulis šis, iš ko jis gimė?
Pirmiau dievų įvyko jo kūrimas.
Tad kas žinos, iš kur jis pasirodė?
7. Iš kur iškilo matomas pasaulis?
Ar kūrė jį kas nors, ar ne, — tai žino
Tasai, kuris aukščiausią dangų sergsti.
O gal ir jis tikros tiesos nežino?!

Sama-Vėdo samhita yra 1875 strofų liturginių melodijų rinkinys. Tos melodijos buvo pritaikytos jau Rig-Vėde esantiems himnams giedoti. Tačiau Sama-Vėde gaidos dar nežymimos. Prie kiekvieno himno tėra pastaba, kad tas himnas turi būti giedamas kurios nors (labai jau, matyt, žinomos) strofos melodija, ir čia duodama tos strofos pradžia, dažniausiai pirmoji eilutė.

Literatūrinio atžvilgiu Sama-Vėdas nėra įdomus, nes čia vien pakartojamos ar perfrazuojamos Rig-Vėdo strofos.

Jadžur-Vėdas yra aukojimo apeigose recituojamų magišųjų formulių rinkinys. Dievybė, kuriai aukojama, čia minima labai dažnai, o kai kada išskaičiuojami ir begaliniai dievo vardai, epitetai bei atributai — taip, matyt, tą dievą tikėtasi paveikti, padaryti palankiu savo garbintojui. Kai kada Jadžur-Vėde šalia aukšto stiliaus maldų esama ir prakeikimo bei kerėjimo formulių. Yra tam tikrų sušukimų ir žodžių, kurie mums nesuprantami, o indams turi kažkokią mistinę prasmę. Toks šventas ir paslaptingas, pavyzdžiui, yra žodis „om!“

Kiekvienas aukojimo veiksmas yra kito, mūsų akims nematomo, veiksmo simbolis, ir kiekvienas žodis turi paslėptą prasmę. Kitaip ištartas maldos žodis ar kiek pakeista priegaidė galėjo užtraukti maldininkui magišųjų jėgų rūstybę. Bet tas, kuris viską mokėjo gerai ir teisingai ištarti bei atlikti (*evamvid*), kuris suprato daiktų ir šventųjų formulių simbolizmą ir mistiką, tas galėjo nebaudžiamai naudoti visa tai savo naudai ir prieš pražūčiai.

Ilgą laiką indų ortodoksinė religija pripažino tik tris vėdus: Rig-Vėdą, Jadžur-Vėdą ir Sama-Vėdą. Tuo laiku ir buvo kalbama apie *trayī vidyā* (trigubą arba trejopą mokslą).

Vėliau prie samhitų priskyrė ir ketvirtąjį vėdą — Atharva-Vėdą — maldų-burtų rinkinį. Seniausias Atharva-Vėdo vardas buvo *Atharvāngi-*

rasas, t. y. *Atharvānai* ir *Angīrasai*. Atharvanai buvo gerieji kerėtojai, angīrasai — piktieji, juodosios magijos vykdytojai. Atharvanai gydė ligonius ir saugojo žmones nuo įvairių gamtinių bei kitokių nelaimių. Angīrasai, priešingai, siuntė ligas ir nelaimes savo priešams ir varžovams.

Atharva-Vėdas susideda iš 731 himno. Kai kurie jų yra labai trumpi — vienos ar dviejų eilučių, kiti turi net keliasdešimt eilučių. Atharva-Vėde esama ir poezijos, ir prozos. Atharva-Vėdo poezijos kalba ir metrika yra tokia pat, kaip ir Rig-Vėdo, tačiau jo turinys kilo iš žemųjų visuomenės sluoksnių: čia pilna grubiausių prietarų, kurie galėjo atsirasti tamsiuose žmonėse, su nepaprasta aistra atsiduodančiuose smarkiausiai neapykantai ir geismams. Iš kitos pusės, Atharva-Vėde žymiai daugiau kalbama apie brahmanus ir pagarbą jiems, o tai rodo, kad, brahmanams įsigalint, Atharva-Vėdas buvo jų atitinkamai suredaguotas.

Atharva-Vėdo himnuose minimas tigras, kurio Rig-Vėde dar nėra. Šis faktas verčia galvoti, kad Atharva-Vėdas formavosi vėliau — tuo metu, kai arijai jau buvo priėję Bengalijos džiungles.

Brahmānų kasta sukūrė tam tikrus samhitų ir įvairių religinių apeigų komentarus — prozos veikalus, kurie vėliau buvo pavadinti *brāhmanais*. Iš brahmanų galima daug patirti apie Indijos praeitį, apie arijų ekspansiją Gangos upės slėnyje, apie senuosius indų papročius. Brahmanuose randama legenda apie pasaulinį tvaną, yra daug kosmogoninių legendų. Štai viena iš jų.

Pradžioje buvo vienas Pradžapatis (Kūrimo viešpats). Jis pagalvojo: „Aš norėčiau daugintis“. Mortifikacijos pagalba jis sukūrė Agnį, kurį išleidžia iš savo burnos. Agnis turi valgyti, t. y. ryti auką. Neturėdamas ko valgyti, Agnis su liepsningais nasrais atsigrežia į savo kūrėją. Tada Pradžapatis skuba kurti augalų ir medžių, pieno ir sviesto. Pagaliau jis nustato auką. Tuo būdu Pradžapatis išvengia sunaikinimo ir dauginasi savo kūrinuose. Iš čia pamokanti išvada: auką yra dieviška institucija. Tas, kuris aukoja, išvengia sunaikinimo ir dauginasi savo vaikuose.

— Kodėl kalnai negali skrajoti? — klausia brahmanų filosofas. — Kadaisie jie turėjo sparnus ir su jų pagalba keitė savo buvimo vietą. Bet tai labai vargino žemę — ji įdubdavo nuo jų smūgių nutupiant. Tada dievas Sudras nukirto kalnamų sparnus ir padarė juos nejudančiais (*ācalas* — nejudas, kalnas). O sparnai virto debesimis, dėl to ir dabar esą galima matyti, kaip mielai debesys skrenda į kalnus.

Kaip atsirado žemėje naktys? Jamė, mirus jos broliui ir vyrui Jamui, nepaguodžiamai liūdi. Norėdami, kad ji užmirštų mylimąjį, dievai sukūrė naktį, kuri viską apdengė savo skraiste. Kai po nakties prašvito diena, Jamė savo brolių jau buvo užmiršusi.

Brahmanuose pasakojama, kaip dievai, kovodami su *gandhárvais* (dangiškaisiais muzikantais), pagrobusiai iš jų *sómą* (dievų gėrimą), siunčia pas juos *Vāčą* (balsą) — jauną ir gražią moterį. Vača apsuka gandharvams galvas ir somą atsiima. Bet gandharvai reikalauja, kad atsilygindama Vača grįžtų ir pasiliktų pas juos.

— Gerai, — sako dievai, — surenkime varžybas, ir tegul ji pasirenka.

Priešingai savo prigimčiai, gandharvai norėjo pasirodyti rimtais ir užkariauti moters širdį mokslu. Jie ėmė cituoti jai vedus.

— Štai kokie mes mokslingi, — kalbėjo jie.

O dievai išrado kankles, skambino jomis ir šoko. Vača nubėgo pas juos.

— Štai dėl ko, — sako brahmanų filosofas, — moteris iš proto veda šokėjai ir dainininkai!

Ilgainiui į mokytų *pánditų* (mokslininkų, mokačių sanskritą) disputus ima maišytis profanai. Pačių žynių tarpe atsiranda laisvamanių, kurie drįsta neigti kulto prasmingumą ir naudingumą. Jie ima ieškoti kitų kelių į išganyką ir kitų religinės spekuliacijos pagrindų. Šio intelektualinio sąjūdžio vaisius yra *aránjakai* („apmąstymai giriose“) ir *upanišādos* („slaptieji apreiškimai“), skiriami labai siauram mokinių ratui. Šios dvi vėdiškosios literatūros rūšys atstovauja ankstyvajai indų filosofijai ir teosofijai. Upanišadų yra labai daug ir įvairių.

Kāthaka-Upanišādoje randame įdomią *Načikétaso* istoriją. Tai buvo jaunuolis, kuris, matydamas savo tėvo dosnumą vienuoliams-atsiskyrėliams, juokaudamas paklausė:

— O mane, savo sūnų, kam tu, tėve atiduosi?

Pasipiktinęs ir užsirūstinęs tėvas atsakė:

— Aš atiduosiu tave Jamui, mirties dievui!

— Ką padarys man Jamas? — galvoja nuliūdęs Načikétasas. Bet, klausydamas tėvo, jis vyksta į pragarą. Jamo nėra namie, ir Načikétasas laukia jo tris dienas, nesulaukdamas reikiamos pagarbos. Kai Jamas grįžta, jis nori atitaisyti klaidą ir siūlo Načikétasai pasirinkti tris dovanas. Jaunuolis pirmiausia nori gyvas grįžti pas tėvą, po to jis nori pats būti laimingas. Kai reikia pasirinkti trečiąją dovaną, jis susimąsto ir sako:

— Kai žmogus išeina iš šio pasaulio, vieni sako: „Jis ten, jis gyvena“, kiti: „Jo niekur nėra, jis nebeegzistuoja“. Pasakyk man, Jame, kaip iš tikrųjų yra. Tu vienas gali išblaškyti mano abejones.

Jamas nori išvengti atsakymo: klausimas esąs per sunkus, ir net patys dievai kitados dėl jo dvejojo.

— Prašyk kito dalyko, Načikėtasai. Pasirink sau kaimenių, arklių, dramblių, pasiimk aukso, sidabro, imk valdyti dideles žemės sritis. Aš siūlau tau didybę ir galybę, ilgą gyvenimą ir gausią ainiją. Pažvelk į mano gražiausias *āpsarasas* (nimfas), sėdinčias ant išpuoštų vežimų, skambinančias arfomis, šokančias; būk laimingas su jomis ir neklausk apie mirtį.

Načikėtasas visko atsisako. Ko verti smagumai, ko vertas ilgiausias gyvenimas, jei mirtis pagaliau ateina ir viską nutraukia. Jis nori žinoti, kas bus po to: Galiausiai, nugalėtas tokio atkaklaus troškimo pažinti tiesą, Jamas atskleidžia Načikėtasui nemirtingumo teoriją ir mokslą apie *atmānā* (pasaulio sielą).

Prie Rig-Vėdo, Sama-Vėdo, Jadžur-Vėdo ir Atharva-Vėdo *samhitų*, brahmanų, aranjakų ir upanišadų, sudarančių vėdus plačiąja šio žodžio prasme, prisideda dar daug visokių trumpų taisyklių, vadinamų *sūtrais*. Induose esama ir didelio meilės taisyklių rinkinio (*Kāma-Sūtras*) ir taisyklių, kurios reguliuoja žmogaus gyvenimą. (*Grihasūtras*), ir sūtrų, kurie nustato teisinę bei moralinę žmonių padėtį (*Dhārmāsūtras*). Pagaliau kalbos taisyklės galutinai nustatė Paninis, gyvenęs penktame šimtme-tyje pr. m. e. Paninio gramatikos (*vyākaranas*) pasirodymas ženklina jau naujosios, *klasiškosios*, sanskrito literatūros pradžia.

Vėdų literatūra yra davusi Indijai dvasinį ir moralinį idealą, kuris yra gyvas ir dabar.